

مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در ایران

○ داوود قاسم پور

۲. ضرورت بیداری و کسب توان همه جانبه برتر در کل جهان.

فصل دوم به پیشینه نظری، جغرافیایی و نظامی اختصاص یافته و مطالبی چون جغرافیای فلات ایران، عوامل استراتژیک ایران از جمله تبدیل شدن ایران به پل ارتباطی بین شرق و غرب و مختصری از اوضاع نظامی ایران و ادوار تاریخی، مورد بحث قرار گرفته است. تعریف مفاهیم اولیه چون اندیشه نظامی، امر نظامی و نهاد نظامی به صورت مجمل در ابتدای فصل آورده شده است.

فصل سوم [اولین فصل از بخش اول]، به بیان اندیشه نظامی در تمدن‌های اولیه اختصاص یافته است. منظور مؤلف از تمدن‌های اولیه، «تمدن‌ها و دولت - شهرهایی است که قبل از ورود آریاییان، در این سرزمین، وجود داشته است مثل تمدن ایلام.^۲ در این فصل، مؤلف به ذکر تاریخ نظامی ایلامیان پرداخته و به دنبال آن، مبانی و اندیشه نظامی ایلامیان را توضیح داده است. در دیدگاه مؤلف، روش جنگی ایلامیان، حمله و یورش ناگهانی و ایجاد رعب و وحشت و وادار کردن دشمن به تسلیم می‌باشد.^۳

فصل چهارم این کتاب به بررسی اندیشه نظامی در میان آریاییان قبل از زردشت اختصاص دارد. مؤلف در این فصل به مهاجرت آریاییان به فلات ایران و نحوه استقرار آنان در این منطقه پرداخته و مبانی اندیشه آنان را این‌گونه برمی‌شمارد.

۱- عدم جدایی دین از سیاست

۲- حاکم و پادشاه به عنوان نماینده خدا

۳- جنگ و کشورگشایی

کتاب مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در ایران، یکی از کتاب‌های تاریخ عمومی است که در زمینه‌ای خاص نگاشته شده است. نوشتن کتاب‌های عمومی در زمینه و موضوع خاص، کمتر صورت می‌گیرد و اغلب موضوعی خاص در یک دوره بخصوص، مدنظر قرار می‌گیرد تا کل دوره‌های تاریخی. در زمینه تاریخ نظامی کتاب‌هایی به نگارش درآمده است که گستره‌اش، کل تاریخ ایران می‌باشد و در این کتاب‌ها، غالباً به سیر رخداد‌های نظامی پرداخته شده است. ولی در کمتر کتابی مبانی و اندیشه نظامی، به صورت جداگانه آورده شده است و در کتاب‌های تاریخ سیاسی و نظامی، به این مسائل به صورتی مجمل اشاره گردیده است. کتاب حاضر را می‌توان جزو اولین کتاب‌هایی دانست که در این موضوع نگاشته شده و پیوندهای به پهنآوری کل تاریخ ایران را مدنظر قرار داده است.

این کتاب که دارای چندین ضمیمه بسیار عالی - از جمله نقشه‌های دوره‌های تاریخی و تصاویر منحصر به فرد - است، از دو فصل مقدماتی تشکیل گردیده و این دو بخش اصلی دوازده فصل را شامل می‌شود. در این مقاله، ابتدا کتاب معرفی می‌شود، سپس مورد نقد قرار می‌گیرد.

فصل اول که همراه فصل دوم، بخش مقدماتی کتاب را تشکیل می‌دهد، به موضوعاتی چون اهمیت پژوهش و روش پژوهش و نیز شرح فصل‌بندی و مندرجات کتاب پرداخته است. اهمیت پژوهش در این زمینه از دیدگاه مؤلف عبارتند از:

۱. افزایش آگاهی و شناخت توان نظامی، انسانی و تسلیحاتی خود در برابر دشمنان و دشمن‌شناسی.

○ مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در ایران

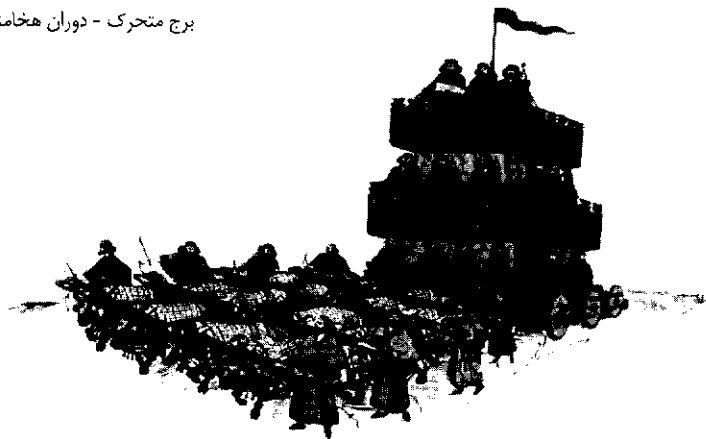
○ تألیف: دکتر محمدحسین جمشیدی

○ ناشر: دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی

جنگ و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

تهران، ۱۳۸۰

کتاب «مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در ایران»، یکی از کتاب‌های تاریخ عمومی است که در زمینه‌ای خاص نگاشته شده است

۲. فرماندهی متمرکز
۳. استفاده از بسیج عمومی
۴. مشاوره نظامی
۵. مردم دوستی
۶. ایجاد تفرقه در ستون دشمن.

سومین گفتار این فصل به بررسی آراء کوروش اختصاص یافته است که باتوجه به اینکه کوروش را همان ذوالقرنین قرآن می‌دانند، مؤلف با استناد به آیه قرآنی، سیاست و اندیشه نظامی وی را «اتباع سبب» می‌داند. اقدامات نظامی داریوش، از جمله تأسیس سپاه جاویدان، و منظم کردن تشکیلات ارتش، دیگر مباحث این گفتار می‌باشد.

فصل هفتم کتاب به بررسی مبانی و اندیشه نظامی در دوران اشکانی و ساسانی اختصاص یافته است. در گفتار اول این فصل، روند شکل‌گیری سلسله اشکانیان و خیزش آنان مقابل یونانیان (سلوکیان)، مورد بحث قرار گرفته و به دنبال آن، مخاصمات و نبردهای این سلسله طولیل‌مدت با مجاوران خود از جمله اقوام بیابانگرد شمالی و رومیان پرداخته و بخصوص نبرد معروف حرآن را تشریح می‌نماید.

نهادهای نظامی اشکانیان و فنون نظامی آنان (تبحر در نیزه‌پرایی، تیراندازی و سوارکاری)، از دیگر موضوعات مورد بحث این گفتار است. از دیدگاه مؤلف، مؤلفه اصلی اندیشه نظامی اشکانیان، جنگ و گریز و اغفال دشمن و شورش مردمی می‌باشد.^۱ گفتار دوم این فصل به بررسی تاریخ نظامی و اندیشه نظامی در دوره ساسانی اختصاص یافته است. در این گفتار مؤلف تاریخ سیاسی و نظامی ساسانیان را به تفصیل تشریح نموده و نحوه به قدرت رسیدن آنان، اوضاع مقارن ظهور آنان (ساسانیان) و تشکیل سلسله و مخاصمات و درگیری‌های آنان با دول مجاور (اقوام بیابانگرد شمالی، رومیان و اعراب) را آورده است. اصول و مبانی اندیشه نظامی ساسانیان، همان اصول و مبانی دوران هخامنشی است با این تفاوت که ایجاد استحکامات نظامی و دفاعی که به تقلید از روم صورت گرفته بود و استفاده از ابزار و آلات قلعه کوبی در این دوره بر آنها اضافه گردیده است. وضعیت ارتش و تشکیلات نظامی و جایگاه

سوار سنگین جنگ افزار پارتی - دوره اشکانی

افسر سوار سنگین جنگ افزار - دوره ساسانی

با همسایگان را از دیگر مبانی نظامی این سلسله برمی‌شمارد. توصیف تمدن ماد و اثرات آن، مبحث بعدی اولین گفتار، از فصل ششم می‌باشد. گفتار دوم این فصل به بررسی قیام کوروش پرداخته و روند شکل‌گیری سلسله هخامنشیان را تشریح می‌نماید که شامل وضعیت قوم پارس قبل از برخاستن به مقابله با مادها، نبردهای این خاندان با مادها و بدست گرفتن قدرت می‌باشد. روابط کوروش با دول مجاور (بابل - لیدی و سکاها)، موضوع دیگر این گفتار است. اصلاحات داریوش و روابط داریوش با همسایگان و نیز دیگر پادشاهان هخامنشی با همسایگان و رخدادهای عمده آنان، به تفصیل در این گفتار آورده شده و به دنبال آن به وضعیت ارتش و جایگاه آن و نیز تشکیلات ارتش پرداخته شده است. مؤلفه‌های اندیشه نظامی در این دوره (هخامنشیان) از نظر مؤلف بدین‌گونه‌اند:

۱. سرعت عمل در میدان نبرد

۴. جایگاه نظامیان و در نهایت، غایت جنگ و منش نظامی.^۵ اندیشه نظامی در اساطیر ایرانی، موضوع دیگر مورد بحث در این فصل است که غالباً با استناد به اشعار فردوسی، همان مبانی فوق را از اساطیر ایرانی استنتاج نموده است. فصل پنجم این کتاب به جایگاه اندیشه نظامی در آموزه‌های زردشتی و اوستا می‌پردازد. مؤلفه ابتدا به بیان تاریخ زردشت پرداخته و مبانی آیین زردشتی را برمی‌شمارد. سپس به بیان دیدگاه زردشت و اوستا در مورد مبانی و اندیشه نظامی می‌پردازد که به زعم مؤلف عبارتند از: مبارزه دایمی بین خیر و شر، نفی جنگ رزم میان زندگی شسانی و بیابانگردی.^۶ فصل ششم، به اندیشه نظامی در دوره ماد و هخامنشی اختصاص یافته است. وی مبانی و اندیشه نظامی مادها را تشکیل دولت متمرکز در اثر ائتلاف قبایل تحت رهبری واحد، ایجاد ارتش منظم و ساختن دژ هگمتانه می‌داند و تبدیل سیاست دفاعی به سیاست تهاجمی و ایجاد اتحادهای دوگانه

مؤلف، هدف از پژوهش را «نگارش شمار مختصری از دیدگاه‌های نظامی ایرانیان و مبانی و بنیان‌های نظری و سیاسی ایشان در طول تاریخ می‌داند که در آن، مطالب با بیان ساده و با حفظ اصالت اندیشه‌ها، مطرح شده است. در حالی که به نظر می‌رسد، در اغلب موارد به بیان صرف رخدادهای نظامی و سیاسی، پرداخته شده باشد

اسماعیلیان و قیام سربداران و هجوم تیموریان و ترکمانان مورد بحث قرار گرفته، سپس یورش چنگیز به ایران و نبردهایش با خوارزمشاهیان و نیز استقرار حکومت ایلخانیان به تفصیل بررسی شده است. به زعم مؤلف مبانی اندیشه نظامی در این دوران، جنگجویی و رقابت شدید و برخوردهای دائمی^۲ و روی آوردن به انزوا، فردگرایی و بریدن از جامعه و نهادهای اجتماعی می‌باشد.^۳

تأثیر اندیشه نظامی چینی‌ها بر مغولان، مبحث دیگر این فصل را تشکیل می‌دهد.

فصل یازدهم این کتاب به مبانی و تاریخ اندیشه نظامی ایران در دوران صفویه، افشاریه و زندیه اختصاص یافته است. در ابتدای این فصل، حکومت صفویه و نحوه به قدرت رسیدن آن با بن‌مایه‌های صوفی‌گری و شیعی‌گری، مورد بحث قرار گرفته و به دنبال آن تأسیس نهادی به نام قزلباش، تشریح گردیده است. تقسیم‌بندی تاریخی دوره صفویه (به سه مقطع ۱- تا شاه عباس ۲- دوران شاه عباس ۳- بعد از شاه عباس)^۴ و اقدامات مهم شاه اسماعیل، اولین شاه صفوی، در ادامه بحث آورده شده است.

ویژگی‌های مهم عصر صفوی مثل به وجود آمدن نیروهای نظامی طایفه‌ای و در عین حال متمرکز، برجیده شدن حکومت ملوک‌الطوایفی در ایران، رسمیت تشیع و خروج از انزواگری و... به تفصیل نقل شده است.

مبحث بعدی این فصل، قدرت‌گیری افشاریان می‌باشد. ظهور نادرشاه و به قدرت رسیدن وی در «شورای مغان» و پایه‌گذاری حکومت افشاریه از موضوعات این مبحث است. قدرت‌گیری حکومت زندیه هم در این فصل به تفصیل بیان شده است که شامل نبردهای آنان با قاجاریان و اتحاد سه گانه ابوالفتح‌خان، علیمردان خان و کریم خان می‌باشد. وقایع مهم نظامی دوران صفویه، افشاریه و زندیه، موضوع مورد بحث دیگر در این فصل است. نبردهای ایران (صفویه) با عثمانی، ازبکان، پرتغالی‌ها و گورکانیان و شورش افغانه و نیز صلح آماسیه، جزء وقایع مهم دوره صفوی برشمرده شده است. وقایع مهم دوران افشاریه - جنگ با افغان‌ها، عثمانی‌ها، هندی‌ها و حمله به ترکستان - هم

ادامه داده است.^۵

فصل نهم این کتاب، به بررسی اندیشه نظامی و مبانی تاریخ نظامی از ورود اسلام به ایران تا پایان عهد مغول می‌پردازد. در این فصل مؤلف ابتدا نگاهی به تاریخ سیاسی سلاله‌های ایرانی متقارن (طاهریان، صفاریان، دیلمیان و آل بویه و...) می‌اندازد و عهده رخدادهای نظامی این مقطع از تاریخ را برمی‌شمارد و سپس به بیان اندیشه نظامی این سلاله می‌پردازد. از نظر مؤلف اندیشه نظامی صفاریان (عیاران)، آنان را نیروهایی مردمی می‌داند که برای مقابله با زورگویی حکومتگران و دستگیری از مظلومان به صحنه آمده و حکومت صفاریان را بنانهاند.^۶

اندیشه نظامی ابونصر فارابی (معلم ثانی)، مبحث دیگر این فصل می‌باشد که به زعم مؤلف عبارت‌انداز:

- ۱- جنگ و ستیز برای دور کردن دشمن از مدینه [فاضله]
- ۲- جنگ و ستیز برای به دست آوردن خیر برای افراد جامعه
- ۳- جنگ و ستیز برای اعمال خیر لازم. از دیدگاه فارابی، هدف جنگ باید مشروع و ضروری باشد.^۷

اندیشه نظامی فردوسی از نظر مؤلف عبارت‌انداز:

ناسازگاری کيفر با عقل، برتری صلح و نفی خونریزی.^۸ البته جنگ به مثابه یک ضرورت، جزو اندیشه‌های نظامی فردوسی می‌باشد. دیگر اثر مورد بحث در این کتاب قابوسنامه عنصرالمعالی کیکاوس است که در بندهای ۲۱ و ۴۰ اثر خود به بحث نظامی اشاره کرده است.^۹

فصل دهم این اثر به بررسی اندیشه نظامی از قرن هفتم تا دهم هجری می‌پردازد. این مقطع از تاریخ ایران، به زعم مؤلف از عجیب‌ترین دوران خوارزمشاهیان تا آغاز قدرت‌یابی صفویان را دربرمی‌گیرد.^{۱۰} انحطاط سریع جوامع شهرنشین و کاهش جمعیت کشور و رکود فعالیت‌های علمی و فرهنگی، از پیامدهای این دوران می‌باشد.

در این فصل، ابتدا تحولات مهم نظامی مثل قدرت‌یابی خوارزمشاهیان، حمله مغولان، نهضت

نظامیان در این دوره همراه با تاکتیک‌های نظامی ساسانیان (محاصره همه‌جانبه، جنگ با شدت، رزم صبحگاهی و چریکی و محاصره قلاع) آخرین مبحث این گفتار را در برمی‌گیرد.

گفتار چهارم این فصل به بررسی مبانی اندیشه نظامی مانی و مزدک و بزرگمهر می‌پردازد.

بخش دوم این کتاب که به تاریخ اسلام و بعد از اسلام اختصاص یافته، مشتمل بر هفت فصل است. فصل هفتم [اولین فصل بخش دوم] به تاریخ اسلام و اندیشه نظامی در این دوران اختصاص یافته است. وضعیت جغرافیایی و انسانی شبه‌جزیره عربستان و نبردهای فجار^{۱۱} (نبردهای جاهلی) اولین موضوعات مورد بحث در این قسمت می‌باشد که در آن به شرکت پیامبر اسلام در یکی از این نبردها با قبایل هوازن اشاره کرده است.^{۱۲}

مروری بر تاریخ پیامبر اسلام، از زمان ولادت تا بعثت، نیز دعوت ایشان در مکه و بنیان نهادن حکومت اسلامی در مدینه، مباحث دیگر این فصل را تشکیل می‌دهند. نقل رویدادهای نظامی دوران پیامبر اسلام مثل غزوات ایشان با کفار و سرایای ایشان به تفصیل در این فصل نقل گردیده است. مؤلف علل پیروزی پیامبر اسلام را فرماندهی مدبرانه، سربازان ممتاز و تاکتیک‌های مناسب می‌داند.^{۱۳}

بررسی اندیشه نظامی در آموزه‌های دینی (قرآن و احادیث) از دیگر مطالب مورد بحث این فصل می‌باشد. که این اندیشه‌ها عبارت‌انداز: ۱- اصل دفاع ۲- اصل عبادت ۳- اصل قداست جهاد ۴- اصل تکلیف و مسئولیت و فضیلت جهاد در راه خدا و بسیج رزمی، م رابطه و همزیستی مسالمت‌آمیز که آیات و شواهد مربوط به این امر را در خلال بحث آورده است.

در ادامه مؤلف به دیدگاه اسلام در مورد صلح، با استناد به آیات و روایات، می‌پردازد. بررسی دیدگاه‌های علما و دانشمندان اسلامی چون شیبانی، ابن قتیبه دینوری، ابن عبدربه اندلسی و ماوردی از دیگر مباحث این فصل است. مؤلف تأثیر اندیشه‌های اسلامی بر ایران و برخورد دو فرهنگ اسلامی و ایرانی را عامل شکل گرفتن تمدن اسلامی - ایرانی می‌داند که تا به امروز به حیات خود

درفش دار درفش کتلی

فرمانده کل سپاه دوره صفوی

مورد بحث می‌باشند.
 مبنای اندیشه نظامی در دوره قاجار: ۱-
 درباره گرای ۲. بیگانه‌گرایی ۳. وابستگی، مؤلف درباره
 دو اصل بیگانه‌گرایی و وابستگی در بررسی ارتش
 ایران در این دوره، به تفصیل بحث نموده است.
 اندیشه نظامی امیرکبیر که از دو اصل بنیچه^{۳۳} و
 بدل^{۳۴} تشکیل شده، در ادامه این فصل آورده شده
 است.

که از مهمترین تحولات و اندیشه‌های نظامی
 دوره قاجار این است که از نیروهای موجود نظامی
 (دیویزیون فزاق، ژاندارمری، پلیس جنوب ارتش دوره
 رضاخان به وجود آمد که این عامل، باعث گردید تا
 ارتش ایران در تمام دوران بعدی (پهلوی اول و دوم)
 به صورت وابسته به بیگانه درآید چون از اساس، از
 ارتش‌های بیگانه به وجود آمده بود.^{۳۵}

در فصل سیزدهم این کتاب، به اندیشه نظامی
 در دوران پهلوی که مؤلف از آن دوران با عنوان
 «دوران وابستگی»^{۳۶} یاد می‌کند پرداخته شده است.
 در ابتدای فصل، مؤلف وقایع و تحولات عمده
 نظامی این دوره را به تفصیل آورده است. کودتای
 رضاخان، نهضت جنگل در گیلان و تأسیس
 پادشاهی پهلوی توسط رضاشاه، قیام کلنل
 محمدتقی خان پسیان در خراسان و جنگ جهانی
 دوم و موضع‌گیری‌های رضاخان که در نهایت منجر
 به عزل وی از سلطنت از طرف متفقین گردید،
 موضوعات مطرح شده در این مبحث‌اند.

مبنای اندیشه رضا شاه بر چهار اصل
 ناسیونالیسم و غرب‌گرایی و سکولاریسم استوار بود
 و شخصیت‌گرایی ضلع چهارم اندیشه نظامی
 رضاشاه را تشکیل می‌داد. رضاشاه در زمینه نظامی
 به باور مؤلف دست به تحولاتی زد از جمله ایجاد
 مدارس نظامی، فرستادن دانشجویان به خارج برای
 آشنایی با علوم نظامی جدید و به‌کارگیری
 اصطلاحات فارسی به جای اصطلاحات نظامی
 غیرفارسی^{۳۷} و نظام وظیفه اجباری و نظمیه و امنیه و
 دانشکده افسری و نیروی هوایی.

تحولات نظامی دوره دوم پهلوی از زمان
 محمدرضا شاه از جمله اشغال ایران توسط متفقین،
 نفوذ گسترده آمریکا در ایران، ملی کردن صنعت نفت
 و کودتای ۲۸ مرداد، تأسیس ساواک، پیمان الجزیره

قاجاریه که از منظر مؤلف دوران انحطاط می‌باشد،
 اختصاص یافته است.

در ابتدای این فصل، وقایع تحولات مهم
 نظامی قبل از مشروطیت از قبیل جنگ‌های داخلی
 قاجاریان (با زندیه)، نبردهای قاجاریان با روس‌ها
 (که منجر به دو صلح‌نامه «گلستان» و
 «ترکمانچای» گردید) و علت شکست‌های ایران از
 روس پرداخته شده است. علل شکست ایران از
 روس را مؤلف خرابی تسلیحات ایران، تکیه بر
 مستشاران و جاه‌طلبی دربار و اطرافیان و نیز ناآگاهی
 ایرانیان از فنون نظامی می‌داند. نبرد هرات و از
 دست رفتن افغانستان و نیز ماوراءالنهر و به دنبال آن
 عصر امتیازات (تالبوت، روبرت، داری و...) از دیگر
 مباحث این فصل می‌باشند. انقلاب مشروطیت،
 موضوع دیگری است که به تفصیل آورده شده
 است. این انقلاب از منظر مؤلف در اثر تلاش‌های
 اسدآبادی، شیرازی و نائینی تحقق یافت.^{۳۸} کودتای
 محمدعلی شاه و به دنبال آن، خیزش مردم و اعاده
 مشروطیت تا زوال قاجار هم، از دیگر موضوعات

توضیح داده شده است و نبردهای زندیه با قاجارها،
 فتح خارک و بصره و نبردهای لطفعلی خان زند با آقا
 محمدخان قاجار، در ذیل وقایع مهم نظامی زندیه
 آورده شده است.

اندیشه نظامی در دوره‌های فوق، از دیگر
 مباحث این فصل است، به وجود آمدن روحیه جهاد،
 به خصوص از زمان جنید که به پایه‌گذاری حکومت
 صفوی انجامید، ورود تصوف و تشیع به عرصه
 نظامی مبنای اندیشه نظامی این دوره (صفوی) را
 تشکیل می‌دهد.

نگرش ملیناریستی (نظامی‌گری) از جمله
 تأسیس نهاد نظامی قزلباش و شبه نظامی شدن
 حکومت، از دیگر مبنای نظامی این دوره می‌باشد.
 اصل سرعت، اصل غافلگیری و اصل تکیه بر
 اطلاعات دقیق، مبنای اندیشه نظامی دوران افشاریه،
 می‌باشد و پیرایش ارتش ایللی مستقل و کاهش
 نقش سیاسی نیروهای نظامی، مبنای اندیشه نظامی
 دوران زندیه را تشکیل می‌دهد.

فصل دوازدهم به بیان اندیشه نظامی در دوران

نقطه ضعف کتاب را می توان، خالی بودن جای بعضی از مباحث (مثل اندیشه نظامی قرمطیان و اسماعیلیان و...) دانست

نکات قوت کتاب:

- ۱- از جمله کتبی است که به مقوله اندیشه نظامی در طول تاریخ ایران پرداخته است.
- ۲- پرداختن به نظریات و آرای متفکران در زمینه نظامی ۳- ضامم کتاب

شمار مختصری از دیدگاه‌های نظامی ایرانیان و مبانی و بنیان‌های نظری و سیاسی ایشان در طول تاریخ می‌داند که در آن مطالب با بیان ساده و با حفظ اصالت اندیشه‌ها مطرح شده است. در حالی که به نظر می‌رسد مؤلف از این هدف دور گردیده و در اغلب موارد به بیان صرف رخدادهای نظامی و سیاسی پرداخته است. در نظر مؤلف، رخدادهای سیاسی و نظامی یک بعد از سه بعد اندیشه نظامی می‌باشد ولی این ضلع، اندیشه نظامی گاهی چنان به تفصیل آورده شده که اندیشه نظامی، تحت‌الشعاع تحولات سیاسی قرار گرفته است. به طور مثال از سی و دو صفحه‌ای که به مبانی و اندیشه نظامی در دوره ساسانی اختصاص یافته، تنها در هفت صفحه به مقوله اندیشه نظامی پرداخته شده و در باقی مبحث، به تاریخ سیاسی، نظامی و وضعیت ارتش، پرداخته شده است یا در فصل دهم، مؤلف بیست صفحه از مبحث سی صفحه‌ای را به تاریخ سیاسی و نظامی اختصاص داده در حالی که با استناد به هدف مؤلف از پژوهش، طبیعی است که پرداختن به اندیشه نظامی، مجال بیشتری را به خود می‌طلبد. دومین ضعف این کتاب به زعم نگارنده، عدم استفاده از منابع اصلی و مهم دوره‌های تاریخی است. البته شاید در نظر مؤلف، استفاده از منابع آورده شده و استفاده شد، کافی نموده باشد ولی قطعاً استفاده از منابع مطرح بر غنای مطلب می‌افزاید. از جمله این منابع که مؤلف، از آنها استفاده نکرده می‌توان به تاریخ ماد دیاکونف در مبحث اندیشه نظامی ماد و عدم استفاده از کتاب نفیس و ذی‌قیمت که اطلاعات جامعی در زمینه اندیشه نظامی دوره هخامنشی دارد یعنی تاریخ امپراتوری هخامنشیان پی‌یر بریان و نیز کتاب ایران در دوره ساسانی، کریستن سن اشاره کرد. استناد تنها به شاهنامه فردوسی در مبحث اساطیر و عدم مراجعه به آثار مهرداد بهار و نیز کتاب‌های اشپولر در زمینه حکومت‌های متقارن و دوره مغول، بخصوص کتاب آخری که مطالب ارزشمندی در زمینه اندیشه نظامی دارد و نیز اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین توسی و جهانگشای جوینی و ایران عصر صفوی راجر سیوری که مطالب زیادی در زمینه اندیشه نظامی دارد از دیگر موارد ضعف، می‌باشد و اگر از

۳- اعتقاد به عدل الهی و جهان واپسین و اجتهاد مستمر و پویا
اهداف نظام هم از نظر مؤلف، عبارتند از:
جلوگیری از نفوذ اجانب حفظ استقلال، حمایت از مستضعفان و ایجاد ارتش مکتبی و بسیجی^۳
منابع اندیشه نظام در جمهوری اسلامی هم علاوه بر قرآن و سنت پیامبر و ائمه، قانون اساسی، آثار و رهنمودهای امام (ره) و فلاسفه و فقهای اسلامی می‌باشد.
دیگر موضوع مورد بحث در این فصل، آرا و اندیشه نظامی امام خمینی (ره) می‌باشد. مؤلف با اذعان به اینکه پرداختن به این موضوع مجال دیگر و کتابی مستقل می‌طلبد^۴ آراء امام در زمینه نظامی را این‌گونه برمی‌شمارد:
۱- نظریه دفاع مقدس ۲- دوری از ترس و تهدیدهای دشمنان ۳- برقراری تعادل قوا به نفع مستضعفان ۴- جنگ انقلابی شاکت‌ناپذیر بر بسیج و تفکر بسیجی ۵- سیاست دفاع مستمر و همه‌جانبه و... می‌باشد.
سیاست نظامی جمهوری اسلامی، تجهیز ارتش، نبودن زیر سلطه بیگانگان و ایجاد ارتشی مکتبی می‌باشد و دکتترین‌های نظام، دفاع مقدس، جنگ انقلابی و به‌کارگیری نیروهای طرفدار انقلاب اسلامی در خارج از مرزها علیه منافع و امکانات دشمن (دکترین پیرامونی) می‌باشد. استراتژی‌های نظام اسلامی هم در سه بعد سیاسی، حمایتی و مبارزه‌ای است که توسط مؤلف در پایان فصل آخر آورده شده است.
کتاب حاضر با فهرست منابع و نمایه آیات و احادیث اعلام و نیز سه ضمیمه نفیس و عالی ۱- نقشه‌های دوره‌های تاریخی ۲- جداول مربوط به رخدادهای و اتفاقات نظامی تاریخی ۳- عکس‌های منحصر به فرد از شمایل نظامیان هر دوره، به پایان می‌رسد.
۳- نقد کتاب:
در نقد کتاب، ابتدا به نکات ضعف، سپس به نکات قوت کتاب اشاره می‌شود: یکی از عمده‌ترین نکات ضعف این کتاب دوری مطالب از هدف اصلی پژوهش است. مؤلف، هدف از پژوهش را «نگارش

و جدایی بحرین از دیگر موضوعات مورد بحث در این فصل می‌باشند. مبانی اندیشه نظامی در دوره محمدرضا هم مثل دوره رضا شاه بر همان چهار اصل مبتنی بود با این قید که احساس ترس کاذب و دست‌نشانده‌گی به آن چهار مورد اضافه گردیده. استراتژی‌های نظامی محمدرضا شاه در نظر مؤلف عبارتند از:
۱- ارتش شاهی به جای ارتش مردمی ۲- توسعه و ترقی ارتش ۳- وجود فاصله نظامی ۴- قرار گرفتن در اقطار امریکا و اصل مصونیت نظامی امریکاییان.
فصل چهاردهم یا آخرین فصل این اثر، به اندیشه نظامی ایران در دوران جمهوری اسلامی پرداخته است. مؤلف، انقلاب اسلامی ایران را نشأت گرفته از قیام عاشورا دانسته و می‌گوید: حرکت تدریجی انقلاب اسلامی از دهه چهل و بعد از فوت آیت‌... بروجردی، شروع گردید و در نهایت در سال ۱۳۵۷، به دنبال رهبری امام ره و خیزش ملت ایران، به تحقق پیوست و بساط سلطنت دست‌نشانده پهلوی برچیده گردید.
مؤلف به تحولات نظامی جمهوری اسلامی ایران پرداخته و در ابتدای بحث جمهوری اسلامی را از منظر نظامی به سه دوره قبل از جنگ، جنگ و بعد از جنگ تقسیم‌بندی نموده است.^۵ سپس به بیان تحولات هر یک از دوره‌های فوق پرداخته، تأسیس کمیته‌های انقلاب اسلامی، سپاه پاسداران و فرمان امام مبنی بر تشکیل ارتش ۲۰ میلیونی، توطئه گروهک‌ها و تسخیر لانه جاسوسی و کودتای نوژه و حادثه طیس عمده تحولات نظامی دوره اول جمهوری اسلامی (از پیروزی انقلاب تا جنگ تحمیلی) می‌باشد.
تحولات نظامی دوران دوم (جنگ هشت ساله عراق علیه ایران)، دیگر موضوع مورد بحث، در این فصل می‌باشد که مؤلف به تشریح نبرد دفاع مقدس پرداخته و در ادامه، تحولات نظامی سومین دوره یعنی پس از جنگ را تشریح می‌نماید.
مبانی اندیشه نظامی در این دوران عبارتند از:
۱- توحید، وحدت جهان و نقش انسان در جهان با تکیه بر آیات شریفه قرآن.
۲- نظام تشریحی و وحی و امامت

فرمانده کل زندیه

کتاب به فهم آسان مطالب دوره‌های تاریخی کمک شایانی می‌نماید بخصوص تجسم توضیحات تحولات نظامی با لحاظ این تصاویر آسان می‌گردد.

پی نوشت‌ها:

- ۱- جمشید، محمدحسین: مبانی و تاریخ اندیشه نظامی در ایران، تهران، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد، ۱۳۸۰، ص ۴۱.
- ۲- همان، ص ۵۲.
- ۳- همان، ص ۷۱.
- ۴- همان، ص ۷۹.
- ۵- همان، ص ۶-۹۵.
- ۶- همان، ص ۱۵-۱۲.
- ۷- همان، ص ۱۶۳.
- ۸- همان، سوره کهف: آیه ۵۱ : اشاره به آیه ۵۱ سوره کهف: انا مکتالہ فی الارض و آیناہ من کل سبأ فأتبع سبأ.

۹- همان، ص ۱۹۷.

۱۰- همان، ص ۲۰۰.

۱۱- نبردهای فجار سلسله نبردهایی بود که دوران جاهلیت، بین اعراب، در ماههای حرام سال (محرم، ذی القعدة، ذی الحجه، رجب) اتفاق می‌افتد.

۱۲- همان، ص ۲۵۵.

۱۳- همان، ص ۲۶۲.

۱۴- همان، ص ۲۸۹.

۱۵- همان، ص ۳۲۵.

۱۶- همان، ص ۳۳۹.

۱۷- همان، ص ۳۴۶.

۱۸- همان، ص ۳۴۸.

۱۹- همان، ص ۳۶۱.

۲۰- همان، ص ۳۸۱.

۲۱- همان، ص ۳۸۲.

۲۲- همان، ص ۴۰۱.

۲۳- همان، ص ۴۹۲.

۲۴- بنیچه: براساس این طرح، کشور به چند بخش تقسیم می‌شد و در هر بخش مردم شهری از خدمت سربازی معاف می‌گردید و سربازی و توپچی‌گری ویژه روستائیان و دهاتی‌ها بود و سواران از عشایر و ایلات تشکیل می‌شد.

۲۵- بدل: براساس این طرح مردم (روستاها و عشایر) می‌توانستند افراد دیگری را به عنوان بدل، به سربازی بفرستند (سرباز جانشین).

۲۶- همان، ص ۵۰۸.

۲۷- همان، ص ۵۱۶.

۲۸- همان، ص ۵۶۹.

۲۹- همان، ص ۵۷۰.

۳۰- همان، ص ۵۹۱.

۳۱- همان، ص ۵۹۳.

۳۲- کتاب بنیاد استراتژی شاهنشاهی هخامنشی توسط سبکتکین سالور نوشته شده است و نصرت... یختورانش نویسنده کتاب استراتژی نظامی هخامنشیان می‌باشد و محمدعلی امام شوشتری هم آیین شهریاری در ایران باستان را نگاشته است.

توانسته از عهده آن برآید هر چند چنانچه اشاره شد جای بعضی از مباحث خالیست ولی قید این مباحث هم کاری است ارزشمند و درخور تقدیر که بصورت مجمل و مفید آورده شده است.

سومین نکته قوت این اثر را می‌توان، ضمانت آن دانست. چنانچه قبلاً گفته شد، این اثر از سه ضمیمه عالی و نفیس برخوردار است که در نوع خود بی‌نظیر است بخصوص برای علاقه‌مندان به مباحث نظامی دارای ارزش والایی است. یکی از این ضمیمه‌ها، جدول مربوط به نبردها بخصوص نبردهای صدر اسلام و دفاع مقدس می‌باشد.

در این جدول رخدادهای نظامی و نیز تبعات این حوادث به تفصیل آورده شده و بر غنای مطالب کتاب افزوده است. ضمیمه دوم، نقشه‌های دوره‌های تاریخی ایران می‌باشد. مؤلف در این ضمیمه، نقشه‌های جغرافیایی و قلمرو سلاله‌های مختلف ایرانی را به صورت بسیار عالی آورده است که خود می‌تواند تاریخی دیگر باشد. این ضمیمه شامل ۵۸ نقشه جغرافیایی می‌باشد و در ضمن نقشه‌ها، عمده تحولات نظامی و تحرکات سلاله‌ها و خواستگاه و حرکت تاریخی آنها آورده شده است. این نقشه‌ها، حتی در کتاب‌های خاص دوره مورد نظر هم آورده نشده و آوردن آنها در انتهای این کتاب بر ارزش و اهمیت آن بیش از پیش افزوده است.

سومین ضمیمه این کتاب آوردن تمثال و نیز شمایل و نحوه پوشش سربازان و سرداران در دوره‌های مختلف تاریخی ایران می‌باشد. این تصاویر منحصر به فرد که ۵۵ تصویر را شامل می‌شود از باستانی‌ترین دوران شروع می‌شود و به جمهوری اسلامی ختم می‌گردد. آوردن این ضمیمه در این

منابع فوق استفاده می‌گردید به قول بیهقی «کتاب از سویی دیگر می‌آمد.»

سومین نقطه ضعف را می‌توان، در خالی بودن جای بعضی از مباحث دانست. عدم اشاره به اندیشه نظامی قرمطیان و اسماعیلیان (به‌طور مجزا و تحت عنوان اندیشه نظامی) و نیز اندیشه نظامی امام علی(ع) که در فصل هشتم و اندیشه نظامی خواجه نصیرالدین طوسی، شهید ثانی (احتام مربوط به جهاد) و نظرات و عقاید نظامی عباس میرزای قاجار، در این کتاب نفیس را می‌توان نکته ضعف دانست.

نکات قوت کتاب:

یکی از جنبه‌های قوت این کتاب، نفس نوشته شدن چنین کتابی است. کتاب‌هایی متعدد در زمینه تحولات نظامی ایران نوشته شده است ولی کتابی که به مقوله اندیشه نظامی در طول تاریخ ایران پرداخته باشد به نگارش درنیامده است و این کتاب ارزشمند را می‌توان از اولین آثار منتشر شده در این زمینه دانست. البته کتاب‌هایی چون [بنیاد استراتژی شاهنشاهی هخامنشیان یا استراتژی نظامی هخامنشیان یا آیین شهریاری در ایران] یا... در زمینه اندیشه نظامی به نگارش درآمده است ولی پهنه این آثار، دوره خاصی را شامل می‌شود و پرداختن به این مقوله در طول تاریخ ایران صورت نگرفته، که در این کتاب به آن پرداخته شده است.

دومین نقطه قوت این کتاب را می‌توان در پرداختن به نظرات و آرای متفکران، در زمینه نظامی دانست. پرداختن به آرای نظامی آریاییان قبل از رسیدن به حکومت، کوروش، داریوش، مزدک، مانی، فردوسی، عنصرالمعالی کیکاوس و... به صورت مجمل کاری سترگ می‌تواند که مؤلف با توانایی

کتابخانه ملی ایران - تهران - ۱۳۸۱